

maneret de ordine rationis¹ ». Quoad alterum, iam ostensum nobis est, tum unam virtutem secundum suam speciem alia praestantiora esse, tum virtutem in eadem specie magis exquisitam in uno, quam in alio esse posse². Ceterum, etsi virtutes pares esse dicantur, tamen vitia esse paria exinde haud sequeretur; siquidem virtutes, secus ac vitia, connexionem invicem habent³.

C A P V T VI.

De Lege

234. Actus humani ex eo quod cuidam regulae, seu mensurae respondent, vel ab ipsa discedunt, moralitatem suam repetunt. Haec autem regula nomen *legis* habet; siquidem, aiente s. Thoma, « lex nihil aliud est, quam quaedam ratio et regula operandi⁴ »; atque est ipsa Divina Sapientia, cuius velut quaedam participatio est rationis lux, qua naturaliter instructi sumus⁵. Igitur, postquam ea, quae ad naturam actus moralis, atque ad principia, quae in illum intrinsece concurrunt, explicavimus, ad normam, seu legem, secundum quam actiones morales dirigendae sunt, sermo noster convertatur oportet.

ART. I. De legis natura et partitione

235. Lex, prout quamdam regulam, seu mensuram significat, rebus omnibus etiam ratione, immo vita destitutis attribui potest; siquidem quaelibet res proprias operationes secundum alias regulas exerit, ita ut, aiente s. Bernardo, « nihil sine lege relinquatur⁶ ». Hinc normae, secundum quas physicus ordo mundanus constituitur, nomine *legum* denotantur⁷.

236. At vero speciali ratione leges eae regulae appellantur

¹ 1^a 2^{ae}, q. LXXIII, a. 2. Cf *Qq. disp.*, *De Malo*, q. II, a. 9 c.
² P. 141-143.

³ 1^a 2^{ae}, *ibid.* ad 3. Cf *In lib. II Sent.*, Dist. XLII, q. II, a. 5 sol.

⁴ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 114, n. 3. — ⁵ Cf p. 80 sqq.

⁶ *Epist. XI*, *Opp. t. II*, p. 13, Venetiis 1596.

⁷ Vid. *Cosmol.*, c. VI, art. 4, p. 149 vol. II. Secundum hanc significationem s. Thomas (2^a 2^{ae}, q. LVII, a. 3 c.) inquit, ius naturale, sive legem naturalem ad omnia animalia pertinere. Vid. etiam *In lib. IV Sent.*, Dist. XXXIII, q. I, a. 4 sol.

tur, quae rationali creaturae praescribuntur, ut secundum eas mores suos attemperet; ipsa enim, cum *dominium sui actus habeat*⁸, atque cognoscat *rationem finis*, et *comparationem operis ad finem*, proprie capax est regulae, qua *dirigatur ad operandum convenienter*⁹. Quare lex magis proprio sensu ea est, quae *moralis* dicitur; quo nomine a legibus distinguitur, quae ad irrationales creature pertinent, quaeque *physicae* audiunt¹⁰.

237. Iam lex moralis generatim sumta definitur: « Quae-
dam rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui cu-
rami communitatibus habet promulgata⁴ ». Quam definitionem,
ab omnibus Scholasticis admissam, veritati esse consentaneam,
nostrum est ostendere, ut Thomasii⁵ petulantiam
improbemus, qui Scholasticos carpens, eos in lege genera-
tim definienda *mire et inepte sudasse blaterat*⁶.

⁴ I, q. CIII, a. 5 ad 3. — ² *In lib. IV Sent.* loc. cit.

⁵ Hinc in brutis inclinatio naturaliter eis indita, secundum quam operationes suas exerunt, potius *naturalis aestimatio*, quam lex dicenda est; quia « bruta ex vi naturae impelluntur ad operandum convenienter actiones, magis quam regulentur, quasi proprio arbitrio agentia »; *ibid.* Leges morales eum physicis quodammodo confundere videtur Romagnosi, qui (*Assunto primo di diritto naturale*, § I, p. 34, Milano 1841) legum moralium proprium esse contendit non quidem modum, secundum quem actiones humanae conformandae sunt, praescribere, sed tantum limites ipsis assignare. At haud dissimilanter utrumque le-
gum genus permiscuit Spinoza, ubi inquit: « Per ius et institutum na-
tureae nihil aliud intelligo, quam regulas naturae uniuscuiusque indi-
vidui, secundum quas unumquodque ut naturaliter determinatum con-
cipimus ad certo modo operandum. Exempli gratia, pisces a natura
determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeo-
que pisces summo naturali iure potiuntur, ut magni minores come-
dant... nec hic ullam agnoscimus differentiam inter homines, et re-
liqua naturae individua, neque inter homines ratione praeditos, et in-
ter alios, qui veram rationem ignorant... Quod enim unaquaque res
ex legibus naturae agit, id summo iure agit, nimur quia agit prout
natura determinata est » (*Tract. Theol. Polit.*, c. 16). Adversus quam
adeo impiam doctrinam apprime quadrat illud Aquinatis: « Inclina-
tiones quarumcumque partium naturae humanae, puta concupisibilis et
irascibilis, secundum quod regulantur ratione, pertinent ad legem
naturalem »; 1^a 2^{ae}, q. XCIV, a. 2 ad 2.

⁶ 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 4 c. — ⁵ *Jur. nat.*, lib. I, c. 1, § 28.

⁶ Lex moralis a Montesquieu (*De l'Esprit des lois*, I, I, c. 2) consistere dicitur in necessariis relatioibus, quae ex natura humana

238. Atque in primis, lex moralis dicitur quaedam *ordinatio*: est enim iussio, vel decretum, quo subditus ad aliquid faciendum, vel omittendum dirigitur¹.

239. Est autem haec ordinatio *actus rationis*; tum quia proprium est rationis aliquid ad finem ordinare, id enim unum cum alio conferre significat²; tum quia ad rationem, quippe quae est primum principium humanorum actuum, pertinet regulam et measuram eis praescribere; ac proinde lex, cum in quadam regula seu mensura consistat, est aliquid ad rationem pertinens³. Atque id magis confirmatur ex eo quod proprium est legis *imperare*, seu iudicare et denunciare subditis, ut aliquid faciant, vel omittant: imperare autem est actus rationis practicæ⁴: lex igitur « est quoddam dictamen practicæ rationis⁵ ».

240. At vero, lex, etsi actus rationis sit, tamen praeviam actionem voluntatis expostulat; nam « imperare est actus rationis, praesupposito tamen actu voluntatis⁶ »; scilicet « ex hoc, quod aliquis vult finem, ratio imperat de his, quae sunt ad finem⁷ ». Immo ex praevia actione voluntatis lex vim vendi subditos ad actum sumit. Nam « primum movens in

proficiuntur. Ast, quamvis lex necessariis rerum relationibus respondere debeat, tamen allata definitio prorsus est responda; cum neque relationem ad operationem, neque relationem inferioris ad superiorem, neque obligationis notionem significet. Vid. A. Pou y Ordinas, *San Tommaso, luce de' giureconsulti*, in Eph. *La Scienza e la Fede*, vol. CVII, p. 218-219, Napoli 1877.

¹ Vox *ordinare* tamquam synonymum *imperandi*, et *ordo* tamquam synonymum *imperiū* frequenter usurpatur, non quasi ordo sit imperium, sed quia legitimū imperium absque ordine esse nequit. Hinc Sotus (*De iust. et iur.*, t. I, q. I, a. 1): *Legislator ordinando praecepit, et praecipiendo ordinat.*

² Non est, cur moneamus has loquendi rationes ad divinam legem secundum nostrum intelligendi modum, et non nisi remota qualibet imperfectione, esse applicandas.

³ ¹a 2^{ae}, q. XC, a. 1 c. Hanc ob rationem lex cum arte comparatur. Nam, cum lex velut quoddam exemplar morum sit, aequa ac ars est exemplar rerum faciendarum, ipsa ad intellectum legislatoris, quemadmodum exemplar seu idea ad intellectum artificis, est referenda.

⁴ Vid. *Dynam.*, c. IV, art. 10, p. 131-132 vol. I.

⁵ ¹a 2^{ae}, q. XCI, a. 3 c. — ⁶ ¹a 2^{ae}, q. XVII, a. 1 c.

⁷ ¹a 2^{ae}, q. XC, a. 1 ad 3. Quare « imperium est immediate actus rationis, sed voluntatis quasi primo moventis »; *Quodlib.* IX, a. 12 c.

viribus animae ad exercitium actus est voluntas, ut dictum est quaest. IX, a. 1. Cum ergo secundum movens non moveat, nisi in virtute primi moventis, sequitur, quod hoc ipsum, quod ratio movet imperando, fit ei ex virtute voluntatis⁸. Quod cum ita se habeat, perspicere est, cur lex etiam voluntati ab Aquinate attribuatur, ubi inquit *omnem legem proficiendi a ratione et voluntate legislatoris*²; ita tamen, ut voluntatis actus naturam legis ex se hanc constitutat: nam « voluntas de his, quae imperantur, ad hoc, quod legis rationem habeat, oportet, quod sit aliqua ratione regulata; et hoc modo intelligitur, quod voluntas principis habet vigorem legis; alioquin magis esset iniquitas, quam lex³ ».

241. Secundo, lex dicitur ordinata *ad bonum commune*. Etenim, cum lex sit aliquid ad rationem practicam pertinens, ac humanorum actuum regula, maxime et principaliter specie dare debet horum ordinem ad illud, quod in ipsis tamquam primum principium se habet, nempe ultimum finem, seu beatitudinem⁴. Rursus, hoc bonum, quod respicit lex, maxime et principaliter est bonum commune⁵, seu felicitas communis; siquidem quilibet homo est pars communis; pars autem ordinatur ad totum, aequa ac imperfectum ad perfectum⁶; « et ideo... bonum unius hominis non est ultimus finis, sed ad commune bonum ordinatur⁷ ».

242. Quam ob rationem lex pro tota communitate fertur⁸; atque ita a *praecepto*, quod peculiari alieni personae mandatur, distinguitur. Neque dicas alias esse leges, quae priva-

¹ ¹a 2^{ae}, q. XVII, a. 1 c. Cf *Quodlib.* IX, loc. cit.

² ¹a 2^{ae}, q. XCII, a. 3 c. Item, ubi docet voluntatem Divinam esse regulam, qua actiones humanae debeant mensurari »; ¹a 2^{ae}, q. XIX, a. 9 c.

³ ¹a 2^{ae}, q. XC, a. 1 ad 3. Hinc illud Hobbesii reiicitur, *Reges*, quae imperant, iusta faciunt imperando; quae vetant, iniusta. Cf p. 78.

⁴ ¹a 2^{ae}, q. XC, a. 2 c. Per legem dirigitur homo ad actus proprios in ordine ad ultimum finem »; *Ibid.*, q. XCI, a. 4 c.

⁵ « Lex est directiva actuum in ordine ad bonum commune »; *Ibid.*, q. XCIII, a. 1 ad 1. Cf q. XCVI, a. 6 c.

⁶ *Ibid.*, q. XC, a. 2 c. Quia . . . omnis pars ad universi, cuius pars est, integratatem refertur; satis appetit esse consequens, ut ad pacem civicam pax domestica referatur »; s. Aug., *De Civ. Dei*, lib. XIX, c. 16.

⁷ *Ibid.*, q. XC, a. 3 ad 3.

⁸ Cf s. Isidor., *Etymot.*, lib. I, c. 1.

tum bonum respiciunt, puta lex de propria vita tuenda. Etenim huiusmodi leges illud bonum respiciunt tamquam materiam proximam, circa quam versantur; non vero tamquam rationem formalen, seu *motivum*. « Cum enim, ad rem inquit Gonetus, quilibet homo sit pars naturae humanae, et pars per se ordinetur ad totum, sicut imperfectum ad perfectum, hinc fit, quod bonum cuiuslibet hominis in particuli per se ordinetur ad bonum totius naturae humanae. Unde auctor et conservator totius naturae, cuius interest respicere tale bonum, recte praecipit, ut quilibet conservet propriam vitam, ut conservetur bonum totius naturae, quod non nisi in individuo potest subsistere¹ ».

243. Tertio dicitur, *ab eo qui curam communitatis habet*. Cuius ratio ex iam dictis intelligitur. Etenim « ordinare in finem est proprium eius, cuius est proprius ille finis »; et quoniam lex primo et principaliter respicit ordinem ad bonum commune, ad illum spectat legem ferre, ad quem pertinet aliquid ad bonum commune ordinare, neinpe ad quem spectat regimen communitatis².

244. Denique dicitur *promulgata*. Etenim lex instar regulae et mensurae actuum humanorum se habet, cui homines

¹ Op. cit., t. IV, tract. VI, c. I, § I, p. 6, ed. cit. Porro illud per spicum est, bonum commune, ad quod lex ordinatur, cum diversa eius natura proportionem habere. « Unumquodque, quod est propter finem, necesse est, quod sit fini proportionatum » (1^a 2^{ae}, q. XCVI, a. 1 c.). Hinc lex naturalis spectat ad beatitudinem naturalem; lex supernaturalis ad beatitudinem supernaturalis; lex civilis ad beatitudinem politicam civitatis et regni, quae in tranquillitate et pace reipublicae maxime consistit. « Legibus, institutisque (civitatis terrene) pax terrena vel conqueritur, vel tenetur »; S. Aug., De Civ. Dei, lib. XIX, c. 17.

² 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 3 c. Hoc argumento sanctus Doctor ostendit rationem cuiuslibet non esse *factivam legis*; atque obiciens illud Apostoli, *Cum gentes, quae legem non habent, ea quae sunt legis, faciunt, ipsi sibi sunt lex* (Rom. II, 14), respondet hunc modum: « Lex est in aliquo, non solum sicut in regulante, sed etiam participative, sicut in regulato: et hoc modo unusquisque sibi est lex, in quantum participat ordinem alicuius regulantis. Unde et ibidem v. 15 subditur, *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis* »; Ibid. ad 1. Hinc vides iam a sancto Doctore refutatos recentiores philosophos, qui rationem uniuscuiusque *autonomam*, seu ipsam esse, quae legem sibi praescribit, venditant. Sed de his in articulo quinto,

actiones suas debent conformare. Atqui homines id praestare nequeunt, nisi haec regula eis innotescat, cum voluntas non possit in ignotum ferri: neque potest ipsis innotescere, nisi per promulgationem. Ergo¹.

245. Quoad partitionem legis, quoniam lex vel a Dei auctoritate vim immediate habet, vel ab auctoritate humana, quae tamen a Deo derivatur, in divinam et humanam ipsa dividitur. Iam lex Divina vel *aeterna*, vel *naturalis*, vel *positiva* dicitur, prout spectatur vel prout ab aeterno a mente Dei concipitur; vel prout rationali creaturae per lumen naturale rationis participatur; vel prout aliquo exteriori signo promulgatur, sive iubeat, aut vetet quae lege naturali iussa, aut prohibita sunt, sive de iis statuat, quae lege naturali constituta non sunt. Lex autem humana, quae semper positiva est, in ecclesiasticam, et civilem distinguitur, prout a potestate ecclesiastica, aut civili fertur.

ART. II. *De obligatione legis*

246. Ex legis notione, quam explicavimus, satis appareat ipsi non solum vim actiones hominum dirigendi inesse, sed etiam ipsos, ut sibi obtemperent, obligandi, ita ut *efficaciter eos inducat ad virtutem*²; siquidem lex fertur a superiori, quatenus potestatem et curam habet in subditos; neque promulgatio ad eam pertinet, nisi quia virtutem obligandi obtinet. Quocirca « lex de sui ratione duo habet: primo quidem, quod est regula humanorum actuum; secundo, quod habet vim coactivam³ »; quae ut planius intelligatur, haec animo recolendunt sunt.

1° Vis obligandi, quam lex inducit, non quidem *physica* est, sed *moralis*. Etenim non physicam potestatem, sed tantum ius, seu legitimam facultatem eligendi oppositum homini auferit, ita ut violentiam nullam inferens libertate homi-

¹ 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 4 c. Inde vides, promulgationem ideo ad legem essentialiter requiri, ut lex *actu* subditos obliget.

² 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 3 ad 2. Ob primum legis officium etymologia vocis sumitur ab *eligendo*, cum unicuique, quid eligendum sit, ostendat: ob alterum sumitur a *ligando*, quia *obligat ad agendum*; Ibid., a. 1 c.

³ 1^a 2^{ae}, q. XCVI, a. 5 c. Unde est, ut lex sit « rationis dictamen . . . , per modum praecipiendi »; Ibid., q. XCII, a. 2 c.

nem non privet, sed tantum ipsam coerceat, ne in licentiam evadat. Itaque necessitas, quam lex imponit, subjective spectata, absoluta non est, sed conditionata, idest ex finis *spectatione*, « ut scilicet necessarium sit (voluntati) hoc eligere, si hoc bonum debeat consequi, vel si hoc malum debeat vitare ».

2° Vis obligandi, si in ipso imperante spectetur, qui subditos ad agendum movet, dicitur *activa*, atque per comminationem poenae maxime exercetur. « Id, per quod inducit lex ad hoc, quod sibi obediatur, est timor poenae »³. Ius autem, quo imperans pollet, subditos obligandi dicitur *auctoritas*. Quod si ea vis consideretur, prout haeret in eo, qui obligatur, dicitur *passiva*, vel *debitum*³; atque ipsa actio facienda, vel omittenda *officium* appellatur⁴.

3° Hac vi obligandi lex actus humanos dirigit, bonos praecipiendo, et malos prohibendo⁵. Hinc distinguuntur praecpta legis *affirmativa*, quae inducunt ad *actus virtulum*, a *negativis*, quae prohibent *actus peccatorum*⁶. Cuius distinctionis ratio ex eo ipso, quod lex regula actionis est, petitur. Etenim regula actionis, quippe quae « constituit medium inter superfluum et diminutum, necesse est, ut quedam resecet, et quedam statuat ». Quocirca in legibus, ex quibus actus nostri regulari debent, quedam praecpta negativa, quedam affirmativa continentur⁷. Namvero praecpta affirmativa dicuntur obligare *semper*, sed non ad *semper*. Nam « praeceptio affirmativo praecipitur actus virtutis, ad cuius rectitudinem multae circumstantiae concurrunt, quia bonum consurgit ex una et tota causa. Unde illud, quod cadit sub praeceptio affirmativo, non est pro omni tempore et quolibet modo observandum, sed servatis debitibus conditionibus et personarum, et locorum, et temporum: sicut honor parentibus non est exhibendus quolibet tempore, aut loco, aut quolibet modo, sed servatis debitibus circumstantiis ». E contrario, praecpta negativa obligare dicuntur *semper et ad semper*. Nam « per praec-

¹ Qq. dispp., *De Ver.*, q. XVII, a. 3 c.

² 1^a 2^{ae}, q. XCII, a. 2 c. — 3 2^a 2^{ae}, q. XLIV, a. 1 c.

⁴ Vid. s. Isidor., *Etymol.*, lib. VI, c. 19.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XCII, a. 2 c. — 6 2^a 2^{ae}, q. XXXIII, a. 2 c.

⁷ Qq. dispp., *De Malo*, q. II, a. 1 c.

cepta negativa prohibentur actus vitiorum: illud autem, quod est secundum se vitiosum, et peccatum, qualitercumque fiat, est malum, quia contingit ex singularibus defectibus; et ideo illud, quod prohibitur a pracepto negativo, a nullo, nec aliquo modo faciendum est⁴.

4° Ob eamdem vim obligandi lex a *consilio* distinguitur, quo ad aliquid exequendum non adstringimur, sed tantum allicimur et suademur: « dicitur consilium persuasio vel inducitio ad aliquid agendum; non habens vim coactivam² »; nempe non « importat necessitatem », sed « in optione ponitur eius, cui datur³ ». Cuius ratio est, quia lex versatur circa illud, quod est *debitum* vel *secundum se*, cuiusmodi est *finis*, vel propter aliud, cuiusmodi est *id, sine quo non potest perveniri ad finem*. Consilium autem versatur circa illud, quod non habet rationem debili, nempe circa illud, quod ordinatur in *finem*, ut melius, aut facilius *finem consequatur*, ita tamen, ut sine hoc aliqualiter possit haberi *finis*⁴.

5° Vis obligandi actus *ex genere* bonos, quos praecipit, et *ex genere* malos, quos vetat, complectitur. Quoad autem actus indifferentes, lex eos *permittit* dicitur⁵. Quae permissione per se instar actus negativi habenda esse videtur, siquidem in eo consistit, quod lex aliquid non prohibet. « Illud dicitur *licitum*, quod nulla lege prohibetur⁶ ». Consequen-

¹ Qq. dispp., *De Virt.*, q. III, a. 2 c.

² Qq. dispp., *De Ver.*, q. XVII, a. 3 ad 2. Quocirca « consulere non est proprius actus legis, sed potest pertinere etiam ad privatam personam, cuius non est condere leges »; 1^a 2^{ae}, q. XCII, a. 2 ad 2.

³ 1^a 2^{ae}, q. CVIII, a. 4 c. Vid. s. Aug., *Lib. de sancta Virginitate*, c. 30; *De Tempore*, Serm. XVI; *De gestis Pelagii*, c. 35, n. 63; *De mor. Eccl. cath.*, lib. I, c. 35.

⁴ Quodlib. V, a. 19 c. Adversus Reformatores, qui hanc inter praecpta et consilia distinctionem admodum impugnant, atque consilia penitus eliminanda opinantur (vid. Bellarm., *De membris Ecclesiae militantis*, lib. II, c. 8) opportuna sunt, quae docuit s. Thomas *Contr. Gent.*, lib. III, c. 130. Vid. Zallinger, *Instil. iuris nat. et ecclesiastici publici*, lib. I, c. 2, § XII, p. 20, Mechliniae 1823; et Staph, *Theol. moralis in compendium redacta*, t. I, *Ethic. Christian. gener.*, sect. I, c. I, § 36, n. 2, p. 85-86, Oeniponti 1855.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XCII, a. 2 c.

⁶ In lib. IV *Sent.*, Dist. XV, q. II, a. 4, sol. 2 c.

ter vero aliquid positivum praesefert, quatenus lex alios, ab eo, cui permittitur, obligat, ne huius libertati obsint¹. Neque haec permissio cum tolerantia illa est confundenda, qua lex aliquod malum non punit, ad vitandum deterius².

ART. III. *De lege aeterna*

247. Totam Universi communitatem Dei Providentia gubernari in *Theologia naturali* ostensum est³. Iam ratio gubernationis rerum in Deo, veluti in Principe universitatis, existens, legis habet rationem; siquidem lex, spectata in Summo imperante, « nihil aliud est, quam dictamen practicæ rationis in principe, qui gubernat aliquam communitatem perfectam⁴ ». Et quoniam « Divina ratio nihil concipit ex tempore, sed habet aeternum conceptum, inde est, quod huiusmodi legem oportet dicere aeternam⁵ ».

248. Sed praestat hanc notionem legis aeternae amplius declarare. Ipsa a nostro Doctore definitur: « Ratio Divinae Sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum, et motionum⁶ ». Sane, sicut in quolibet artifice ratio eorum praet-

¹ Vid. Grot., *De iure belli et pacis*, lib. I, c. 1, § XIX.

² In lib. IV Sent., Dist. XXXIII, q. II, a. 2, sol. 2 c.

³ Cf. c. IV, art. 4, p. 366 sqq vol. II. — ⁴ 1^a 2^{ae}, q. XCII, a. 1 c.

⁵ Ibid. Ex his intelligitur, legem hanc aeternam in dubium revocari non posse, nisi ab atheis, atque ab omnibus iis, qui Divinam Providentiam insificantur. Vid. *Theol. nat.* ibid., p. 363-366. Ceterum ab ipsis ethniciis philosophis possunt hi redargui. Prae ceteris audiatur Tullius: « Hanc video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingenii excoxitatam, nec scitum aliquod esse populorum, sed aeternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi, prohibendique sapientia. Ita principem legem illam, et ultimam mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis Dei; ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata... Erat enim ratio profecta a rerum natura, et ad recte faciendum impellens, et a delicto avocans, quae non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum, cum orta est. Orta autem simul est cum mente Divina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad iubendum et vetandum, ratio est recta summi Iovis »; *De legibus*, lib. II, c. 4. Quae praeclarra verba impudentiam quoque Thomasii ostendunt, qui (*Iur. div.*, lib. I, c. 1, § 31) legem aeternam *figmentum esse Scholasticorum ex tri-* pode pronunciat.

⁶ 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 1 c.

existit, quae per artem constituantur, ita in quolibet gubernante praeeexistit ratio ordinis eorum, quae agenda sunt ab iis, qui gubernationi subiiciuntur. Et sicut ratio rerum, quae per artem sunt elaborandæ, ars, vel exemplar rerum artificialium vocatur, ita ratio actus subditos gubernantis, nomen legis obtinet¹, servatis aliis, quae ad rationem legis requiruntur. Atqui Deus non solum est per suam Sapientiam conditor universarum rerum; sed etiam gubernator omnium actuum et motionum, quae in creaturis inveniuntur. Ergo sicut ratio Divinae Sapientiae, quatenus per eam omnia creata sunt, notionem exhibit artis, vel exemplaris, vel ideæ, ita ratio Divinae Sapientiae, omnia ad debitum finem motientis et dirigentis, vim legis obtinet². Quocirca lex aeterna ratio *Divinae gubernationis* etiam dicitur³.

249. Huic aeternae legis notioni illa, quam s. Augustinus tradidit, apprime respondet. Ait enim: « Illa lex . . . summa ratio nominatur, cui semper obtemperandum est⁴ »; vel, « Lex incommutabilis, (quae) omnia mutabilia pulcherrima moderatur gubernatione⁵ »; vel, « Ea, qua iustum est, ut omnia sint ordinatissima⁶ »; vel, « Lex aeterna est ratio Divina, vel voluntas Dei ordinem naturalem (idest quem unaquaque res suae naturae consentaneum requirit) conservari iubens, perturbari vetans⁷ ».

250. Ex ista, quam explicavimus, legis aeternae notione haud difficulter haec intelliguntur:

1° Lex aeterna diversum conceptum nobis exhibit, ac *Idea*, et *Providentia Divina*. Diversum quidem, ac *Idea*: nam *Idea* est

¹ Cf. p. 154, not. 3. — ² 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 1 c.

³ Ibid., a. 4 c.

⁴ De lib. arb., lib. I, c. 6.

⁵ Lib. Qq. LXXXIII, q. 27.

⁶ De lib. arb., loc. cit.

⁷ Contr. Faustum, lib. XXII, c. 27. Cf. *De Civ. Dei*, lib. XIX, c. 15. In hac definitione sanctus Doctor legem tum rationis, tum voluntatis actum esse innuit. Unde aliquando ait: « Est lex universitatis Divina Sapientia » (*Lib. de diversis quaestionibus* LXXXIII cit. q. 79, n. 1); aliquando autem: « Voluntas Dei ipsa est lex Dei » (*Enarr. in Ps. XXXVI, Serm. III, n. 5*). Nemini autem negotium facessat haec diversa loquendi ratio. Nam quanam ratione lex etiam voluntati attribui possit, explicavimus p. 154-155.

« ratio Divinae Sapientiae, in quantum per eam cuncta sunt creata¹; ac proinde res secundum earum naturam respicit: lex autem est « ratio divinae Sapientiae moventis omnia ad debitum finem² »; ac proinde respicit res, quatenus ad se invicem, et ad Deum ipsum communem omnium finem ordinantur. Diversum, ac *Providentia*, quia lex est ratio ordinis a creaturis servandi, ac proinde « constituit veluti generales regulas, secundum quas res omnes moveri debent et operari: Providentia vero de singulis rebus et actibus in particulari disponit, et ita est velut ratio exequendi et applicandi legem³ ».

2º A lege aeterna leges omnes, tamquam a fonte, derivant. « In temporali lege, inquit s. Augustinus, nihil est iustum, ac legitimum, quod non ex lege aeterna homines sibi derivarent⁴. Sane, quemadmodum in omnibus moventibus, quae ordinem inter se praeferunt, virtus secundi moventis a primo derivatur; ita in gubernantibus ratio gubernandi a primo ad alios profuit, siquidem gubernare est quidquam mouere⁵. Quocirca, cum lex aeterna sit ratio gubernationis in supremo gubernante existens, necesse est, ut omnes gubernationis rationes, quae sunt in inferioribus gubernantibus, ab illa deriventur⁶.

¹ 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 1 c. — ² Ibid.

³ Suarez, *De Legibus*, lib. II, c. 3, n. 12, p. 63, Moguntiae 1619. Quocirca Providentia, ut s. Thomas inquit, « in Deo non nominat legem aeternam, sed aliquid ad legem aeternam consequens. Lex enim aeterna est consideranda in Deo, sicut accipiuntur in nobis principia operabilium naturaliter nota, ex quibus procedimus in consiliando et eligendo, quod est prudentiae et providentiae: unde hoc modo se habet lex intellectus nostri ad prudentiam, sicut principium in demonstratione. Et similiter etiam in Deo lex aeterna non est providentia, sed providentiae quasi principium: unde et convenienter legi aeternae attribuitur actus providentiae, sicut et omnis effectus demonstrationis principiis demonstrabilibus attribuitur »; Qq. disp., *De Ver.*, q. V, a. 1 ad 6.

⁴ *De lib. arb.*, lib. I, c. 6, n. 13.

⁵ Id exemplis illustrari potest. A principe enim ratio agendorum in civitate ad inferiores administratores: et in artificialibus ratio artificialium actuum ab architecto ad inferiores artifices derivatur.

⁶ 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 3 c. Ab aeterna autem lege omnes aliae leges non solum tamquam a causa efficiente, licet diversis modis se-

3º Omnia legi aeternae subiiciuntur. « Nullo modo... aliquid, inquit etiam s. Augustinus, legibus summi illius Creatoris, Ordinatorisque subtrahitur, a quo pax universitatis administratur¹. Et s. Thomas: « Legi aeternae subiiciuntur omnia, quae sunt in rebus a Deo creatis, sive sint contingentia, sive sint necessaria² ». Etenim « lex aeterna, sicut iam diximus, est ratio Divinae Providentiae³ »; ergo sicut Divinae Providentiae⁴, ita et legi aeternae omnia subiiciuntur. « Omnia, quae Divinae Providentiae subduntur, a lege aeterna regulantur et mensurantur⁵ ». Namvero, circa creature ratione destitutas, quippe quae non agunt seipsas, sed ab aliis aguntur⁶, non enim sui actus dominium habent⁷, lex aeterna intelligenda est tamquam illas ordinans, et ad fines suos movens; circa rationales autem, quae sunt per se agentes, habentes dominium sui actus⁸, etiam instar praecipientis et obligantis per intellectum *Divini preecepti*⁹. Etsi autem creatura rationalis possit se non conformare legis aeternae regimini, tamen invita ei subiicitur, poenam luendo, quam dictat, ita ut « quantum deficit ex parte actionis, tantum ei suppleatur ex parte passionis, prout scilicet in tantum (*creature rationales*) patiuntur, quod lex aeterna dictat de eis, in quantum deficiunt facere, quod legi aeternae convenit¹⁰ ».

4º Ex diversa ratione, qua creature rationales et irrationales legi aeternae subiiciuntur, colligitur eam munus verae legis exercere respectu illarum, quippe quae, cum intellectu

cundum diversam earum naturam, pendent; sed etiam tamquam a causa exemplari. Quocirca lex humana habet rationem legis, et ab aeterna lege derivatur, quatenus est secundum rationem rectam: quod si ab hac recedit, « dicitur lex iniqua, et sic non habet rationem legis »; Ibid. ad 2. Cf p. 153.

¹ *De Civ. Dei*, lib. XIX, c. 12, n. 3.

² 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 4 c.

³ Ibid., a. 5 ad 3.

⁴ Cf *Theol. nat.*, c. IV, art. 4, p. 368-371 vol. II.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XCI, a. 2 c. — ⁶ 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 3 c.

⁷ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 110.

⁸ I, q. CIII, a. 5 ad 3.

⁹ 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 3 c.

¹⁰ Ibid. a. 6 c. Cf s. Aug., *De lib. arb.*, lib. III, c. 45, n. 44; *De ordine*, lib. II, c. 4, n. 11; Lib. de catechizandis rudibus, c. 18, n. 30.

et voluntate praeditae sint, legem cognoscere possunt¹, et obligationis moralis vinculo adstringi: huiusmodi autem cognitionis et obligationis creaturae irrationalies capaces haud sunt². Quocirca, ut iam adnotavimus³, his nonnisi lato sensu lex attribui potest; atque proprio sensu creaturis rationalibus tantum convenit⁴. « Cum lex nihil aliud sit, quam quaedam ratio, et regula operandi, illis solum convenit dari legem, qui sui operis rationem cognoscunt. Hoc autem convenit solum rationali creaturae. Soli igitur rationali creaturae suit conveniens dari legem⁵.

5° Denique: Deus legi aeternae non subditur. Sane ea, quae vult Deus circa creaturas, subduntur legi aeternae, quatenus earum ratio est. Divina Sapientia: at Dei Voluntas, « cum sit ipsa Essentia Eius, non subditur gubernationi Divinae, neque legi aeternae; sed idem est, quod lex aeterna⁶; sci-

¹ Potest aliquid cognosci vel in seipso, vel in suo effectu, « in quo aliqua similitudo eius invenitur; sicut aliquis non videns solem in sua substantia, cognoscit ipsum in sua irradiatione ». Iam « legem aeternam nullus potest cognoscere, secundum quod in seipso est, nisi solus Deus, et Beati, qui Deum per essentiam vident; sed omnis creatura rationalis ipsam cognoscit secundum aliquam eius irradiationem, vel maiorem, vel minorem. Omnis enim cognitione veritatis est quaedam irradiatio, et participatio legis aeternae, quae est veritas incommutabilis, ut Augustinus dicit in lib. de vera Religione. Veritatem autem omnes aliqualiter cognoscunt, ad minus quantum ad principia communia legis naturalis; in aliis vero quidam plus, et quidam minus participant de cognitione veritatis. Et secundum hoc etiam plus, vel minus cognoscunt legem aeternam »; 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 2 c.

² Quo sensu Deus creaturis irrationalibus praecepere dicatur, explicat sanctus Doctor 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 5 c.

³ P. 152-153.

⁴ Neque illud obstat, ab aeterno legem illam promulgatam non fuisse, cum nulla ab aeterno fuerit creatura, cui promulgari potuisset. Nam ad notionem huius legis constituendam non requiritur, ut promulgatio actu facta sit subditis, sed sufficit, ut ex parte legislatoris iam sit facta pro suo tempore; 1^a 2^{ae}, q. XCI, a. 1 ad 2. Vid. Suarez, *Op. cit.*, lib. II, c. 2, n. 44, p. 59, ed. cit.

⁵ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 114, n. 3. Vid. etiam 1^a 2^{ae}, q. XCI, a. 2 ad 3. Hinc sanctus Doctor legis definitionem explicans, de ea loquitur, quae est *regula humanorum actuum*; 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 1 c.

⁶ 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 4 ad 1. Cf *ibid.* c. et in lib. III *Sent.*, Dist. XXV, q. II, a. 1, sol. 4 ad 2.

licet Dei voluntas per se recta est, tamquam ipsam recta ratio per essentiam. Hanc ob rationem, sanctus Doctor inquit, Deum ipsum esse sibi legem. Nempe, sicut nos id, quod secundum legem facimus, iuste facimus, ita Deus quod secundum suam voluntatem facit, iuste facit: « nos quidem secundum legem alicuius superioris; Deus autem sibi ipsi est lex »; id est seipso est rectus sine lege, ac si sibi ipsi esset lex⁷.

ART. IV. *Legis naturalis conceptus exhibetur, eiusque existentia demonstratur*

251. Homines, ut paulo ante innuimus, diversimode ac irrationales creaturae, legem aeternam participant; siquidem huiusmodi participatio in his fit « per modum interioris principii motivi⁸ »; scilicet « in quantum ex impressione eius habent inclinations in proprios actus et fines⁹ »; nam « Deus imprimis toti naturae principia propriorum actuum¹⁰ »; in homine autem, quippe qui « sibi ipsi, et aliis providens est¹¹ », legis aeternae participatio fit etiam « per modum cognitionis¹² »; scilicet per lumen rationis, quod « nihil est aliud, nisi resurgentia Divinae claritatis in anima¹³ ». Quemadmodum enim per hoc lumen ratio nostra, quatenus theoretica est, prima principia speculativa cognoscit, et ex iis ad alias propositiones colligendas progreditur; ita per ipsum, prout practica est, prima principia practica honestatis cognoscit, et per ea ad secernendum procedit quid sit faciendum, quia bonum, quid vitandum, quia malum; atque hoc modo ordinem a Deo praescriptum ut homo in suis actibus servet, cognoscit, seu legis aeternae fit particeps. Iam « talis participatio legis aeternae in rationali creatura lex naturalis dicitur¹⁴ ».

252. Itaque legis aeternae dictamina, quibus humanae actiones sunt dirigendae, quatenus a nostra ratione cognoscuntur

¹ I, q. XXI, a. 1 ad 2. Cf s. Bern., *Serm. XI in Ps. Qui habitat*, fol. 148, *Opp. t. I*, ed. cit. et s. Anselm., *Cur Deus homo*, lib. I, c. 12.

² 1^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 6 c.

³ *Ibid.*, q. XCI, a. 2 c.

⁴ *Ibid.* q. XCIII, a. 5 c. — *Ibid.*, q. XCI, a. 2 c.

⁵ *Ibid.*, q. XCIII, a. 6 c.

⁶ In *Ps. XXXV*, v. 10,

⁷ 1^a 2^{ae}, q. XCI, a. 2 c.